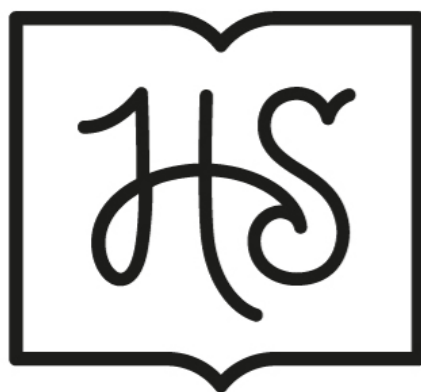

HISTORIA SCHOLASTICA

2/2015

Ročník / Volume 1

Praha / Prague 2015

Historia scholastica

Č. / No. 2/2015

Roč. / Vol. 1

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Mgr. Magdaléna Šustová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Univerzita Karlova v Praze)

Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Prof. PhDr. Blanka Kudláčová, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Výkonná redaktorka / Executive Editor: Mgr. Ing. Petra Holovková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatel / Publisher:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz

IČ 61387169

ISSN 2336-680X

Časopis Historia scholastica vychází 2x ročně.

Toto číslo vyšlo 31. prosince 2015.

Obsah

ÚVODNÍK Tomáš KASPER Markéta PÁNKOVÁ	1
Co zmůže pedagogika, aneb krize lidskosti jako výzva pro edukaci Zdeněk HELUS	4
Teaching History During War Time – Preparation of history teachers at the University of Latvia during World War II Aija ABENS	11
A System Outside the System: Czech Salesians and their Clandestine Summer Camps in the 1970s and 1980s Dominik DVOŘÁK, Jan VYHNÁLEK	25
Tvorba Juraja Čečetku a ideológia Slovenského štátu v rokoch 1939 - 1945 Blanka KUDLÁČOVÁ, Lucia VALKOVIČOVÁ	38
Česká reformace a proměny kultury mezi husitstvím a Bílou horou Jaroslav PÁNEK	52
Výchova v období totalit a muzejní podsírky Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského Markéta PÁNKOVÁ	67
Sen o všemohoucnosti: sebeklam socialistické pedagogiky v Polsku Dariusz STEPKOWSKI	83
Příběh jilemnického gymnázia Růžena VÁŇOVÁ	92

VARIA:	102
Historie již téměř zapomenutá: Jak tým doktora Karla Rašky zabránil rozšíření epidemie skvrnitého tyfu z Terezína	
Karel RAŠKA, Jr.	

VARIA:	110
Jak vzniká poezie – a trochu historie	
Pavel KOHN	

REPORT:	115
Educational reforms as topic of the history of education.	
<i>Conference of the section of historical educational research of the German Educational Research Association (GERA) in Vienna, September 17-19, 2015</i>	
Wilfried GÖTTLICHER	

REPORT:	117
The International Symposium “School Memories / La memoria escolar” (Seville, 22–23 September 2015)	
Branko ŠUSTAR	

RECENZE:	121
Kudláčová Blanka (ed.). <i>Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v medzivojnovom období</i> . Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS a VEDA 2014, 157 s.	
Kudláčová Blanka (ed.). <i>Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939-1945</i> . Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS a VEDA 2015, 178 s.	
Tomáš KASPER	

Výchova v období totalit a muzejní podsbírky Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského

Markéta PÁNKOVÁ a kol.¹

ARTICLE INFO

Article history:

Received 3 July 2015
Accepted 5 October 2015
Available online
31 December 2015

Keywords:

Totalitarian regimes,
education, museum
subcollections, teaching
aids, Roma genocide.

M. Pánková

Národní pedagogické
muzeum a knihovna J. A.
Komenského •
Valdštejnská 20 • Praha 1
– Malá Strana • Česká
republika •
pankova@npmk.cz

ABSTRACT

Education in totalitarian regimes and subcollections of the National Pedagogical Museum and Library of J. A. Comenius

The aim of my contribution is to show that history is not generally black and white, and for further research in the field of education in the era of totalitarian regimes is needed to expand basic research in those areas that we describe as "white places". Research in the collections of the *National Pedagogical Museum and Library of Comenius* (NPML) can certainly contribute to better understanding of certain stages during the period of totalitarian regimes. Significant and little-known sources can be studied, for example, in the Archives of Přemysl Pitter and Olga Fierzová (Switzerland). Authoritative sources for research are also teaching aids such as school pictures, movies, textbooks, books corresponding with requirements of totalitarian governments on teaching students. The author also deals with the Memorial in Hodonin u Kunštátu that is built by the NPML (in accordance with Government Resolution No. 158 of 2011) to teach about the Roma genocide; the topic of Roma genocide has been "a taboo" in the society for a long time and only little is taught about it.

Druhá světová válka i po 70 letech nutí evropské národy a jejich představitele k hluboké sebereflexi. Nejen proto, že v porovnání s první světovou válkou byla co do napáchaných materiálních a duchovních škod mnohem větší, intenzivnější, delší a krutější. Trpký fakt, že Američané a Britové nebyli schopni porazit Hitlera bez Stalinovy pomoci, ve skutečnosti znamenal, že vítězství ve druhé světové válce bylo možné považovat jen za vítězství nad fašismem a ne nad totalitarizmem a jeho šancemi do budoucna. Likvidace významné části československých demokratických elit v důsledku okupace, po válce růst levicových tendencí ve společnosti, lákavá politika komunistů, plná později nesplněných slibů, to by byl námět na novou konferenci. Cílem tohoto příspěvku je ukázat, že historie není černobílá a pro další

¹Tento příspěvek vznikl na základě podkladů správců podsbírek, knižních fondů a vedoucích projektů: Ing. Svatava Cigánková, PhDr. Lenka Lajsková, Mgr. Magdaléna Šustová, PhDr. Jan Šimek, PhD., Mgr. Jana Bartošová, Alena Matyášová, Mgr. Ing. Petra Holovková, Mgr. Alice Košková.

bádání v oblasti výchovy a vzdělávání v období totalit je zapotřebí rozšířit základní výzkum v těch místech, která označujeme za „bílá“. Bádání ve fondech *Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského* (NPMK) jistě může přispět k lepšímu poznávání určitých etap jmenovaných totalit.

Archiv P. Pittra a O. Fierzové a vzdělávání v období totalitních režimů

V Archivu² lze získat významné prameny, které dokumentují výchovu v období totalitních režimů. Na osobnosti humanisty P. Pittra lze demonstrovat, jak se někteří představitelé inteligence pokoušeli řešit následky totality fašistické, později i té rudé. Oba původci fondu se již před válkou od 30. let 20. století věnovali sociální pedagogice. Vyvrcholením jejich snah se stalo v roce 1933 otevření denního útulku -*Milíčův dům* na pražském Žižkově. Zde nabízel Pitter s okruhem svých spolupracovníků dětem z chudých žižkovských kolonií smysluplné trávení mimoškolního času formou uceleného výchovného projektu – včetně zajištění zdravé stravy, lékařské péče, sportovních aktivit i drobné sociální podpory nemajetným rodinám. Pitter si uvědomoval, že vzdělávání je základním prostředkem k získání svobody člověka, zde míněno „svobodné myšlení“.³ Během německého Protektorátu činnost v Milíčově domě neustávala, což dosvědčují zápisy v denících. Tyto *deníky Milíčova domu*⁴ dokumentují každodenní program a činnost dětí a vychovatelů.⁵ Problémy, se kterými se Pittrovi spolupracovníci potýkali během Protektorátu, se odrážely také v časopise *Sbratření*,⁶ Válečné zimní měsíce přinášely všední materiální starosti: aby bylo čím zatopit a čím děti nakrmit. Ve válečném období, kdy byly české školy uzavřeny z důvodu nedostatku topiva, byla činnost v útulku „Milíčův dům“ naopak rozšířena. Děti zde mohly trávit celý den: „...k velké radosti rodičů, kterým jsme takto usnadnili výchovný dozor a domácí učení dětí. Ředitelství

²Archivní fond P. Pittra a O. Fierzové tvoří dvě části. Větší z nich, uzavřená, tzv. „švýcarská“ část (243 kartonů), vznikla cílevědomou snahou jejich původců – v Praze narozeného významného evropského humanisty, pedagoga, kazatele, spisovatele, humanitárního pracovníka Přemysla Pittra (1895–1976) a jeho dlouholeté spolupracovnice Švýcarky Olgy Fierzové (1900–1990) o co nejúplnější dokumentaci jejich dlouholeté mnohostranné činnosti. Menší, živá „česká“ část (42 kartonů), je vytvářena od roku 1991, kdy Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze převzalo na základě smlouvy se švýcarským spolkem MILIDU, dědicem pozůstalosti po Olze Fierzové, do dočasné správy „švýcarskou“ část fondu. Jsou v ní shromažďovány písemné i jiné materiály z darů přátel původců a ze systematicky uchovávané dokumentace vzniklé z činnosti Archivu Přemysla Pittra a Olgy Fierzové jako pracoviště *Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze*. Zde jsou uloženy též výsledky studia postupně zpřístupňovaných v archivu uložených písemností. Součástí fondu je i knihovna.

³Velmi silně bylo akcentováno dobrovolnictví lidí – zapojením do práce s dětmi, či prostřednictvím peněžní podpory pro financování provozu v Milíčově domě.

⁴Archivní karton ČAPP 4, Archiv P. Pittra a O. Fierzové.

⁵Záznamy psala většinou O. Fierzová, která jako vystudovaná učitelka měla na starosti výchovné a vzdělávací plány v Milíčově domě. Zdejší pobyt neměl dětem nahrazovat školní výuku, měl poskytovat jakési „zušlechtnění těla a ducha“ prostřednictvím rozvíjení zájmové činnosti. Důležité bylo vědomí sounáležitosti, nebyl zde prostor pro nezdравé soupeření, ale pro ohleduplnou spolupráci. Pro četbu a následnou dramaturgii byly vybírány příběhy ze života významných osobností, které přispěly k lidskému pokroku. Základem každé výchovy (dle Pittrova přesvědčení) je osobní příklad a stejný pojmový a hodnotový svět dítěte a vychovatele.

⁶*Sbratření, měsíčník k obrodě ducha a společnosti* vydávali P. Pitter a Pavla Moudrá od roku 1924 do roku 1941, kdy byl úřady zakázán.

vychovatelské školy pro abiturientky středních škol dalo nám ochotně k dispozici čtyři absolventky, které zdarma a s velkým porozuměním vyučovaly naše děti školním předmětům, pracovaly s nimi úkoly, koupaly děti a byly vůbec nápomocny při veškeré činnosti“.⁷ P. Pitter také pomáhal židovským rodinám získávat potraviny, které měly zakázané. Např. Mordechaj Livni (1926), který se narodil v Praze, vzpomíná: „...V červnu roku 1939 bylo zakázáno židovským studentům navštěvovat státní veřejné školy. Moje rodina se znala s P. Pittrem ještě před nástupem do transportu. Pitter nás po večerech tajně navštěvoval a přinášel potraviny jako např. mléko...“ Pan Livni po návratu z koncentračních táborů působil nějakou dobu u P. Pittra jako vychovatel skupiny židovských chlapců během „akce zámky“.⁸

Od roku 1939 byly zařazovány texty s důrazem na československé národní tradice, aby byli povzbuzeni ti, kteří to v temné době potřebovali. Na počátku roku 1940 v časopise *Sbratření* bylo v článku zmíněno rovněž Komenského heslo „*Nač navazujeme*“: *Traditio lampadis*, tj. *odevzdání pochodně*, ve smyslu: *přijals světlo, je tvá povinnost, abys je nesl a odevzdal dál*.⁹ *Milíčův dům* rozhodně nebyl pouhou opatrovnou nebo ohřívárnou. Vychovatelé nalézali při společných hrách, zábavách i práci stále množství konkrétních podnětů k tomu, aby v dětech pěstovali ušlechtilost, ohleduplnost a vzájemnost. Tento nevtíravý způsob byl považován za lepší, než klasické vyučování o morálce.

Od května roku 1945 pomáhal Pitter se svými spolupracovníky odstraňovat následky nacistické totality. V letech 1945–1947 dokázal pouze s několika spolupracovníky získat čtyři zámky (Štířín, Olešovice, Kamenice, Lojovice) a penzion Ládví nedaleko Prahy, aby v nich z pověření *Zdravotně sociální komise České národní rady* zřídil ozdravovny pro cca 850 zubožených a vykořeněných dětí z Malé pevnosti Terezín a z evropských nacistických koncentračních a internačních táborů. „Akce zámky“ patří v celoevropském kontextu k ojedinělým humanitárním projektům. Pomoc dětem se odehrávala i v Milíčově domě. Společný pobyt dětí z vyvražděných židovských rodin s dětmi německými – do té doby dětmi nepřátel, které byly např. v Hitlerjugend, byl krátce po osvobození nesmírně náročný, ale bezesporu unikátní z hlediska výchovného. Židovské děti po zotavení doháněly vzdělání, které jim bylo za války odepřeno, pátralo se také po jejich příbuzných, kteří přežili holocaust. Židovským dětem, stejně tak německým dětem, dalším obětem hnědé totality, se vychovatelé ze zámků snažili představit hodnotu německé a evropské kultury, bez nánosu zhoubné fašistické ideologie, aby se děti z obou zneprátených stran dokázaly znovu sblížit. Po únoru 1948 nový komunistický režim podporoval výchovu socialistického člověka na základě nové

⁷ „Milíčův dům“ nahrazuje domov i školu, In: *Zpravodaj Milíčova domu*, roč. XVI., č. 3, s. 1, 1940.

⁸ Záhy ale odešel na Slovensko, aby pomáhal v dětském domově pro židovské sirotky, zde se poznal se svojí ženou Chavou a odešli na území dnešního Izraele. Rodina otce – Liebenovi - žila v Praze dlouhý čas. Jeho předci se nazývali „Menaker“ - to je hebrejský název pro muže, který odstranil nekošer části masa. Jeho dědeček Abraham Gruenbaum vlastnil továrnu na výrobu zlatých fólií. Byl jedním ze zakladatelů „Agudat Israel“ a angažoval se v mnoha dalších oblastech židovského společenského života. On a rodina byli deportováni 8.7.1943 do Terezína, sám pak prošel Osvětim - Březinku, Kaufering 4, přežil pochod smrti do vyhlazovacího koncentračního tábora Dachau. Po osvobození tábora Dachau cestoval s mnoha bývalými vězni v koloně amerických aut do Plzně, kam přijel 25. května, odtud pokračoval nákladním vlakem do Prahy – osobní vlaky ještě nejezdily.

⁹ *Nač navazujeme*, In: *Sbratření*, roč. XVI., č. 1, s. 1, 1940.

totalitární ideologie. Tato výchova byla v rozporu s humanistickými a demokratickými principy, které v rámci výchovy dětí hájil P. Pitter. Pitter kladl vždy na první místo ve výchově dítěte rodinu, hlavně matku. Žádné tzv. budovatelské úsilí nemohlo dle Pittrova přesvědčení z rodičů tuto jejich prvořadou povinnost sejmout. Bude-li výchova dítěte dobrá, bude dobrý i dospělý člověk a v důsledku toho celá společnost, říká Pitter. Teprve pokud rodina neplní svoji základní výchovnou funkci, má podle P. Pittra přispěchat na pomoc stát a v ideálním případě pracovat s celou rodinou. Když byla na počátku 50. let 20. století v Milíčově domě na Žižkově zřízena běžná školní družina, činnost v ní postupně upadala, protože P. Pitter a jeho spolupracovníci ztratili personální a výchovné pravomoci. P. Pitter svou činností, která se nehodila pro účely nově vznikajícího totalitárního systému, nemohl uniknout pozornosti komunistických špiček podléhajících stalinistickému diktátu. Proto v roce 1951 před hrozbou uvěznění byl Pitter nucen z komunistického Československa emigrovat tak, jako řada jiných osobností ze stejných důvodů. V emigraci až do své smrti (v roce 1976) tento humanista a křesťanský vychovatel pracoval ve prospěch všech, kteří se ocitli v nelehké životní situaci. V současné době archiv nabízí řadě studentů možnost bádání a zpracovávání dokumentů P. Pittra. Fond je svým obsahem výjimečný, zvláště pro poznání fungování obou totalit z hlediska příčin i následků totalitárních ideologií, ale také výchovy a obrany proto totalitárnímu myšlení.

Totality v podsbírce Fotografie¹⁰

NPMK disponuje rozsáhlou podsbírkou fotografií (zhruba 8 tisíc inventárních čísel, tedy asi 18 tis. kusů), jejíž největší část dokumentuje vývoj školství v průběhu uplynulých více než 100 letech. Největší počet fotografií pochází z období 1. republiky (1918–1938), ale zastoupeny jsou i fotografie z doby „nesvobody“ – tj. z doby Protektorátu a z období let 1948–1989. Fotografie z období Protektorátu jsou ve sbírce NPMK zastoupeny poskrovnu, což platí obecně o fotografiích z tohoto období (i v jiných paměťových institucích). Pokud by si badatel měl udělat obrázek o totalitních poměrech panujících v této době pouze na základě obrazové dokumentace, bezpochyby by nabyl dojmu, že uvedené období oplývalo radostí, smíchem, optimismem a všestrannou péčí ze strany státu.

Ve sbírce NPMK jde vesměs o tabla (zajímavé je např. tablo dvouleté Obchodní školy ve Vysokém Mýtě s obrysovou mapou Protektorátu – tedy Česka bez pohraničí), a některé fotografie soukromého rázu (z pozůstalostí učitelů - různé školní skupiny: před školou, na výletě, ale i svatba profesorky...). Bohužel ve sbírce NPMK nejsou fotografie interiérů škol, sbírka však obsahuje série fotografií z výstav z období Protektorátu Čechy a Morava. Jde zejména o výstavy sestavené z žákovských a studentských prací (slohových i výtvarných) a v jednom případě o výstavu s tematikou vzdělávání hluchoněmých dětí. Z žákovských prací se o době, ve které vznikly, dozvídáme jen mimochodem, neplánovaně. Např. na výstavě

¹⁰Její základ byl položen – stejně jako ostatních částí sbírky NPMK – v 90. letech 19. století, a to v souvislosti s oslavami 300. výročí narození J. A. Komenského v r. 1892 a s uspořádáním *Národopisné výstavy československé* v r. 1895.

věnované spoření a spořitelnám z roku 1943 jsou vystaveny práce s hesly: *Za úspory cestujeme, Peníze otvírají svět*, ale též: *Co ve válce ušetříš, v míru jak když najdeš*. Označení výstavních místností jsou samozřejmě dvojjazyčná – německy a česky.

Období po r. 1948 do cca poloviny 80. let 20. století je ve fotografické podsbírce NPMK poměrně hojně zastoupeno (díky účelovým získáváním fotografií pro výstavy dokumentující „rozvoj socialistického školství“). Tyto fotografie pokrývají kromě školní výuky i mimoškolní činnost žáků, učňů a studentů – od zájmových kroužků, přes pionýrské, branné aj. aktivity až po dobrovolně povinné brigády, které se od 70. let nazývaly „letní aktivity“. Zejména na fotografiích z 50. let je dokumentováno sepětí dětí a žactva i vládnoucí třídy s třídou dělnickou (např. návštěva ministra školství a kultury Františka Kahudy na učňovském internátě V. I. Lenina ve Škvřanech, děti z mateřské školky na návštěvě u horníků, výkresy dětí znázorňujících černě kouřící komíny továren, Zdokumentováno je i zapojování mládeže do internacionální pomoci bratrským státům (sbírka na Koreu v Domově hornických učňů ve Svatoňovicích).

Ze 70. - 80. let pochází dokumentace výuky v odborných učilištích (včetně zvláštního odborného učiliště). Nutno podotknout, že tuto část vzdělávání (tj. odborné, o zvláštním odborném nemluvě) v současné době bolestně postrádáme. Fotografie z období dvou totalitních systémů 20. století uchovávané ve sbírce NPMK mají jeden společný rys, a to programově pozitivní pohled na okolní svět. Propagandistické a ideologické důvody vládnoucího režimu jsou zřejmé.

Podsbírka Knihy

Podsbírka Knihy shromažďuje zejména dochovanou část původních fondů *Stálé výstavy školské a Pedagogického musea Komenského*, která byla rozšířena sbírkotvornou činností ve druhé polovině 20. století (dnes cca 40 000 ks). Je především tvořena pedagogickou literaturou, učebnicemi a legislativními výnosy. O tom, že totalitním systémům šlo především o likvidaci inteligence a u dětí a studentů převychování pro potřeby dané diktatury, nelze pochybovat. Proto učebnice patřily k nejvíce sledovaným záležitostem politických špiček totalitních systémů. Snahy o revize učebnic přišly již za tzv. Druhé republiky (v období mezi 1. říjnem 1938–14. březnem 1939). Dne 17. 12. 1938 byla ministrem školství Janem Kaprasem jmenována Komise pro revizi učebnic, prvním výsledkem její činnosti byl zákaz používání třídílné Pracovní učebnice dějepisu pro školy měšťanské od autorů Štorcha a Čondla (přípis MŠaNO č. 20.826/39-I/1 z 9. 2. 1939). Jedním z důvodů byl fakt, že ve třetím dílu byl Adolf Hitler označen za diktátora. Výsledek revize byl oznámen u 279 učebnic – 30 bylo zakázáno, u 13 musela být provedena oprava, 236 bylo dovoleno dále používat oběžníkem zemské školní rady č. III-1172-142 z 26. 8. 1939. Bylo zcela zastaveno používání těchto učebnic:

Petr Dejmek: *Dějepis pro 6.-8. post. roč. obecných škol*

Ladislav Horák: *Dějepis pro 1., 2. a 3. třídu měšť. škol a pro jednoroční kursy učebné*
(u dějepisu bylo zakázáno 17 titulů!)

Ant. Veselý: *Měřičství pro měšťanské školy dívčí*

J. Nykl: *Němčina pro měšťanské školy I.-IV. díl*

Mužík – Sulík: *Květen, čítanka pro školy obecné I-IV*

U první revize učebnic ještě nelze hovořit o vyřazování učebnic z ideologických důvodů, příčinou zákazu byly protiněmecké formulace, které mohly být zneužity představiteli těch německých politických stran v Československu, které spolupracovaly s fašistickým Německem. Druhá revize učebnic byla nařízena na jaře 1940, její realizaci zastavily nóty říšského protektora ze 7. května 1940 č. 14 E I T 1-137/40 a E III L 2.115/40 a posléze výnos MŠaNO č. 65.335/40-I/1 z 29. května 1940. Podle tohoto výnosu „...bylo zjištěno, že zvláště učebnice dějepisu, vlastivědy, zeměpisu, občanské nauky a výchovy, české literatury, jazykových učebnic a čítanek, nevyhovují vcelku dnešním státoprávním poměrům a požadavkům, které po 15. březnu 1939 musí býti kladeny na učebnice, takže bude nutno po případě přikročiti k jejich úplnému přepracování...“¹¹ Těmito revizemi prošly i didaktické pomůcky (zejména obrazy a mapy).

Nacistická ideologie byla důsledná, protože vznikly i nové směrnice pro „úpravu“ učebnic: „Závadná místa v knihách nesmí býti přelepována, nýbrž začerněna nebo jiným způsobem učiněna naprosto neznatelnými a nečitelnými. Bude-li třeba odstraniti celý závadný list a nahraditi novým, musí býti obsah nového listu před vlepením schválen panem říšským protektorem.“¹²

Podsbírka Knihy umožňuje srovnávat projevy obou totalitních ideologií, které ve 20. století zasáhly do života Československa. Mechanismy používané k ovlivnění dětí, zejména u některých předmětů (dějepis a občanská výchova, literární výchova) jsou stejné a je možné sledovat potlačování či upřednostňování určité učební látky. Leckdy se jednalo o překrucování faktů tak, aby se „doslova“ hodily pro konkrétní účel (například zneužití osudu Julia Fučíka, potlačení učiva o západním odboji ve druhé světové válce, glorifikace komunistického odboje, lživé a vykonstruované případy pro znázornění „kvalit“ fašistické a komunistické totality), k čemuž byla ochotná jak rudá, tak hnědá totalita.

Pokud sledujeme pedagogickou literaturu obou totalit zejména z let 1948-89, lze odhalit oficiální linii pedagogických snah totalitárních systémů. Tuto „oficiální linii“ je nutné doplnit zejména vzpomínkami studentů a pedagogických pracovníků, které najdeme zejména v almanaších k různým výročím (obvykle kulaté výročí založení školy apod.). I zde však nacházíme snahy o prezentování pouze vybraných skutečností - často jsou uveřejněny vzpomínky pouze "vhodných osob". Teprve po roce 1989 se objevují vzpomínky na členy západního odboje a samozřejmě na členy třetího odboje. Zase naopak dnes není bohužel v trendu se zabývat protifašistickým komunistickým odbojem, který byl v rudé totalitě překrucován, a proto je třeba se zasadit o seriózního bádání, které nás povede k hlubšímu poznání příčin „únoru 1948“.

¹¹O učebnicích. (Zvláštní otisk z *Věstníku Státního nakladatelství r. 1945*). Praha 1945, s. 6.

¹²Ustanovení Ministerstva školství č.j. 105.555/1940-I/1 ze dne 23. 8. 1940. Tamtéž, s. 7.

Učebnice a pedagogické dokumenty z období totalit ve fondu Pedagogické knihovny J. A. Komenského (PK)

Knihovna spravuje ve svém fondu speciální sbírku učebnic pro základní a střední školy od 19. století do současnosti. Jednou z nejvyhledávanějších částí této sbírky jsou učebnice dějepisu a čítanky, a proto byly nejzajímavější a současně nejohroženější učebnice zdigitalizovány. Vznikla tím knihovna o rozsahu cca 700 digitalizovaných učebnic dějepisu a čítanek, z nichž autorsko-právně volné tituly jsou již uživatelům k dispozici prostřednictvím online katalogu knihovny. Z období 1939 – 1945 je zachováno málo učebnic, neboť činnost knihovny byla v tomto období utlumena, fond se příliš nedoplňoval. Kromě toho byly po roce 1945 nacistickou ideologií ovlivněné učebnice z fondu PK z velké části vyřazeny. Z historie této knihovny je podstatné uvést, že byla od roku 1928 umístěna v prostorách Klementina. Tyto prostory byly v listopadu 1939 uzavřeny (v důsledku historicky známých událostí). V listopadu 1941 byla knihovna přestěhována, výpůjčky byly omezeny. Po únoru 1948 (v roce 1949) probíhala revize fondu. Zjišťovali jsme, zda v databázi knihovny nalezneme příklady knih vyřazovaných z ideologických důvodů. Doslova jedinou věc, kterou jsme našli vyřazenou v období 50. let a o níž máme záznam o vyřazení v DB, je kniha autora Františka Nečásků *Dopisy o soudruhu Gottwaldovi*, vydaná v roce 1951 (ale její 2. vydání ve fondu paradoxně máme). Z období 1948–1989 jsou ve fondu PK ucelené řady učebnic pro základní a střední všeobecně vzdělávací školy. Vzhledem k centralizaci vydávání učebnic (SPN) jsou ve fondu obsažena téměř všechna vydání (i nezměněná). Dále fond PK obsahuje téměř v úplnosti skripta pedagogických fakult od 50 let 20. století, většinu učebních osnov pro všeobecně vzdělávací školy za období 1948 - 1989, školské zákony, vyhlášky a další právní dokumenty. Z těchto materiálů lze jistě získat konkrétní informace o vývoji českého školství, jednotlivých reformách a změnách, které přinesly zlomové období české novodobé historie.

Archiv dějin učitelstva

Muzeum opatruje pozoruhodnou sbírku téměř 1300 textů vzniklých mezi lety 1964–1970, která se nazývá *Archiv dějin učitelstva*. Vytvoření *Archivu dějin učitelstva* bylo součástí akce, která začala roku 1964 pod záštitou *Odborového svazu zaměstnanců školství a kultury*. Tehdy byla při odborovém svazu ustavena *Komise pro dějiny učitelstva*, jejímž úkolem bylo koordinovat všechny přípravné práce vedoucí k vytvoření publikace shrnující „dějiny pokrokového učitelstva na území Československa od začátků po vítězství socialismu“. Vydání syntézy dějin učitelstva bylo naplánováno na rok 1970, nakonec ale publikace nevznikla.¹³

¹³Jedním z pramenů pro sepsání *Dějin učitelstva* se měly stát i osobní vzpomínky pamětníků. *Komise pro dějiny učitelstva* seznámila již roku 1964 se záměrem zpracovat dějiny učitelstva širokou veřejností, a to prostřednictvím denního tisku a rozhlasu. Zároveň využila organizační struktury odborového svazu a na krajské i okresní úrovni vytvořila z bývalých učitelů organizovaných v odborech (zpravidla se jednalo o osoby v penzijním věku) pracovní skupiny, které měly plnit především dva úkoly. Za prvé provádět rešerše v regionální literatuře i archivech, kde měly být vyhledány všechny publikace, články i archivní dokumenty související s problematikou školství. Získané záznamy se odesílaly k evidenci bibliografickému a archivnímu odboru Komise pro dějiny učitelstva. Druhým - a ještě významnějším - úkolem regionálních skupin bylo vyhledávat pamětníky z řad zasloužilých učitelů a požádat je, aby sepsali vzpomínky na svůj profesní život. Z těchto příspěvků byl vytvořen

Učitelská veřejnost přijala záměr sepsat dějiny učitelského stavu a vytvoření archivu vzpomínek pozitivně a již v prvním roce se podařilo získat téměř 60 příspěvků. Jejich počet pak každoročně stoupal a roku 1970 tvořilo Archivu dějin učitelstva 1297 textů od více než 500 autorů. Pracovně by bylo možné texty rozdělit do tří skupin. První skupinu tvoří autobiografie, ve kterých autoři líčí svůj profesní život (často s přesahem do života osobního), případně životopisy učitelů sepsané jejich kolegy (nezřídka byly zasílány i texty, které byly otištěné či přednesené coby nekrology). Druhou skupinu tvoří vzpomínky na určitou část profesního života daného autora: velmi často se jedná o vzpomínky na těžké začátky mladého učitele, časté jsou ale také vzpomínky na odbojovou činnost v době druhé světové války. Právě tato skupina příspěvků může být potencionálně zajímavá pro badatele zajímající se o domácí odboj proti německým okupantům. Jelikož boj proti fašismu byl jedním z ústředních témat komunistického režimu, bylo žádoucí zpřístupnit právě vzpomínky na odboj za druhé světové války co nejširšímu okruhu zájemců a příspěvky z *Archivu dějin učitelstva* na toto téma byly vydány tiskem: publikaci *Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939-1945* vydalo nakladatelství Práce roku 1978. (Čondl, Pasák 1978) Sborník obsahuje skoro 40 příspěvků rozdělených do tří skupin: první je zaměřena na odbojovou činnost *Učitelské unie*; druhá (nejrozsáhlejší) na popis individuálních činností učitelů v různých regionech; třetí část je tvořena vzpomínkami učitelů vězněných v koncentračních táborech. Součástí publikace je i obrazová příloha s podobenkami učitelů, o nichž pojednávají texty. Poslední část textů v *Archivu dějin učitelstva* je tematicky nevyhraněná. V mnoha případech se jedná o klasické historické studie o dějinách školství v určitém regionu nebo o postavení učitelů ve vzdálenější minulosti (18. a první polovina 19. století).

Koncepce, s níž byl *Archiv dějin učitelstva* vytvářen, byla ta, že texty měly sloužit k poznání dějin „pokrokového“ učitelstva“. „Pokrokovým“ učitelem je přitom míněn učitel levicového politického smýšlení - nejlépe komunista, pro dobu před založením komunistické strany pak sociální demokrat. K atributům „pokrokového“ levicového učitele patřil boj proti „církvnímu tmářství“ a boj proti „kapitalistickému“ státnímu zřízení, proto najdeme ve vzpomínkách líčení „pronásledování“, kterému byli učitelé vystaveni za své levicové smýšlení ze strany úřadů meziválečného demokratického Československa či ještě dříve za Rakouska-Uherska. Neznamená to ale, že by *Archiv dějin učitelstva* tvořily pouze vzpomínky učitelů-komunistů. Pouze byl kladen důraz na to, aby právě oni vydávali svědectví o obtížích, se kterými se kvůli svému politickému přesvědčení potýkali před komunistickým převratem v roce 1948. Učitelé jiných politických názorů či politicky vůbec neangažovaní samozřejmě mohli svoje vzpomínky rovněž do archivu předávat.

Podsbírka školních obrazů

Ve sbírce NPMK se mezi desítkami tisíc sbírkových předmětů dokumentujících vývoj českého školství a vzdělanosti od nejstarších dob do současnosti nachází též mimořádně

Archiv dějin učitelstva, který byl od svého vzniku až do roku 1982 ve správě odborového svazu, poté byl předán do péče pražského pedagogického muzea.

cenný a početný soubor školních obrazů. Ke konci roku 2014 obsahoval 4351 inventárních čísel (přes 6500 kusů). Převážná část fondu pochází ze sbírek bývalého *Pedagogického muzea Komenského*, ze *Stálé výstavy školské* a z *Muzea odborných škol pro ženská povolání v Praze*. V e fondu jsou obrazy zabývající se historií, které byly převážně vydávané ještě před vznikem Československa a obsahovaly nejen české dějiny ale velkou mírou i témata celosvětová. Značná část byla přejímána od německých a rakouských vydavatelů a přelepována českými texty. Vzhledem k tomu, že obrazy pocházejí z darů a sběrů ve školách (tedy ve stavu odpovídajícímu častému používání, ale i s evidencemi příslušných škol), lze dohledat patrnou změnu po r. 1939, kdy se na českých přelepech začerňovaly texty obsahující slova *český* a *československý* a razítka českých škol byla přetištěna razítky německo-českými. Kromě celosvětových dějin od evropských nakladatelů byly hojně pořizovány obrazy zabývající se dějinami Německa a do českých škol se dostávaly obrazy vydávané například nakladatelstvím *Pestalozzi-Fröbel, Leipzig, Leipzige Schulbildeverlag F. E. Wachsmuth*, nebo *F. E. Wachsmuth, Leipzig*. Ve 40. letech 20. století již byly ve školách dvojjazyčné obrazy vydávané *Školním nakladatelstvím pro Čechy a Moravu v Praze*, schválené výnosy ministerstva školství a národní osvěty.

Těsně po skončení druhé světové války se do škol opět vrátily převážně *České historické obrazy* od českých autorů (např. V. Brožík, M. Aleš, O. Cihelka, A. Kašpar, V. Stříbrný aj.), vydávané *Ústředním nakladatelstvím a knihkupectvím učitelstva československého v Praze*. Sice se kladl důraz na české vlastenectví, avšak znehodnocené socialistickými hodnotami danými komunistickou totalitou. V padesátých letech 20. století se vydávání školních obrazů centrálně ujalo *Státní nakladatelství učebnic, závod Komenium v Praze* a přišla i změna témat u didaktických pomůcek pro školy. Byly vydávány obrazy z bojů o Prahu a osvobození Rudou armádou. Vítězství dělnické třídy dokumentoval vydaný obraz *Únor 1948 - Dělnictvo na stráž*. Bohužel se děti v období socialismu učily ve škole předměty, jejichž výuka byla kontrolována komunistickou totalitní vládou. Mluvit o západním odboji nebylo vhodné, ale naopak byl glorifikován komunistický odboj, přičemž ani o něm se nesmělo psát otevřeně a pravdivě. Nepíše se bohužel o něm ani dnes, protože není ze strany odborníků zájem (a proto dodnes chybí historická syntéza komunistického odboje za druhé světové války).

Děti se díky vizualizaci určitých historických momentů začaly více seznamovat s životem a prací dělnické třídy, se životem v nově založených *Jednotných zemědělských družstev* známých pod zkratkou JZD, a též s těžkou prací horníků v dolech. Totalitární systém se snažil pomocí vizualizace upevňovat povědomí o síle a odvaze dělnické třídy, o velkém „bratrovi“ „Sovětském svazu“ a jeho síle, o jeho historii v čele s *Velkou říjnovou socialistickou revolucí* (VŘSR) a V. I. Leninem. Na oslavu VŘSR byly každého roku pořádány 7. listopadu povinné lampiónové průvody, v rodinách se dále slavily klasické Vánoce, ale ve školách byly pořádány „jolký“ s „Dědou Mrázem“ a „Sněguročkou“.

Do českých škol se stále více pořizovaly obrazy o slavných bojích, úspěších v zemědělství, vědě a osobnostech Sovětského Svazu. Informace o SSSR byly zařazovány do výuky ve všech předmětech obšírněji a po vzoru SSSR vzniklá *Pionýrská organizace* se objevovala na obrazech s abecedou i na prvoučných obrazech. Ideologie budování státu po vzoru SSSR byla

hnacím motorem padesátých let, školní mládež byla zapojována do brigád na sklizních i do boje proti škůdcům na poli - rozšíření mandelinky bramborové na polích bylo prezentováno jako záškodnický útok imperialistů a dospělí i děti sbíraly do krabiček od sirek údajně zavlečeného „amerického brouka“. Ve školských učebnicích však chyběla fakta o sovětizaci českých zemí, o odvečených lidech do gulagů, o konkrétních nástrojích rudé totality (Ústřední výbor KSČ aj.) Protože vznikla „pevná hranice“ mezi Západem a Východem, učebnice západní Evropy postrádaly učivo o státech tzv. východního bloku, o jejich historii, kultuře atd. Až po roce 1989 se situace na obou stranách zlepšila.

Po zavedení povinné výuky ruského jazyka¹⁴ v roce 1945 (namísto německého jazyka) měli od 4. třídy žáci základních škol a studenti středních škol nepřeborné množství vizuálních pomůcek pro výuku, převážně však zobrazující tematiku ze života v SSSR. Nutná byla i znalost hymny SSSR (vydán školní obraz), neboť při všech oslavách státních svátků v naší republice byly vyvěšovány společně vlajky Československa a SSSR (později po vzoru SSSR již ČSSR) a vždy zazněly hymny obou států. I v odborné literatuře pro pedagogy převažovaly zmínky o nutnosti přibližování se k metodám našich tzv. přátel: *„Dále je třeba pamatovat i na to, že některé obrazové pomůcky při dnešním tempu výstavby socialistického řádu rychle zastarávají, takže nejpozději za pět let se musí nahrazovat novými náměty, které by lépe vystihly současný stupeň vývoje. To ovšem neznamená odstraňovat z kabinetů obrazy starší. Dá se jich velmi účinně využít pro srovnání vývoje historicko-sociální praxe. Prospělo by, kdybychom po vzoru Sovětského svazu připravovali hned celé série nástěnných obrazů s tematikou, která má mimořádný význam pro vzdělání a marxistické uvědomění dorůstajících generací.*¹⁵

Podsbírka Písemnosti a tisky

Tento fond obsahuje řadu skutečně zajímavých materiálů dokumentujících také činnost pedagogických osobností v době nacistické okupace Protektorátu Čechy a Morava. Najít je můžeme především v tzv. *Slavíně*. (Hanus 1948, Hlavatá-pokorná 1964; Drástová) Slavín je nejvýznamnějším a badateli nejvíce využívaným oddílem podsbírky.¹⁶ Jedná se o samostatný soubor dokladů se vztahem k význačným pedagogům. Řada těchto osobností se ve svém životě podílela na odbojové činnosti v období druhé světové války a následně prošla nacistickými koncentračními tábory. V jednotlivých učitelských pozůstalostech tak lze najít

¹⁴Osobně si vzpomínám, jak si každý z nás musel povinně dopisovat s některým z žáků SSSR. Moje sovětská dívka se jmenovala Chazavoj Larisa. Výhoda byla, že za každý napsaný dopis do SSSR přibýlo do celkového prospěchu v ruském jazyce několik jedniček.

¹⁵STRNAD, Emanuel - UŽDIL, Jaromír - ŠVEC, Oskar: *Školní obraz, jeho význam a užití*, Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1954, s. 172-173).

¹⁶Lze tu nalézt dokumenty osobní, rodinné, studijní, dokumenty k učitelské činnosti, práce publikované i rukopisné, korespondenci, vzpomínky, studie o příslušné osobnosti, diplomové práce věnované jednotlivým osobnostem a jiné. Sbírkou k dnešnímu dni čítá 557 inventárních čísel. Za těmi se skrývají jak celé pozůstalosti, tak pouhé jednotliviny. Základ Slavína, stejně tak jako celé dnešní podsbírky Písemnosti a tisky, byl položen na samém sklonku 19. století, v době založení původního Muzea Komenského. Zastoupeni jsou zde především čeští pedagogové 19. a 20. století, především pak ti, jejichž jádro činnosti sahá do období 1. republiky.

vzpomínky na toto období. Podrobně jsou vyličený tyto osudy v pozůstalosti Anny Hlavaté – Pokorné (1889–1961), zakladatelky *Legie malých* v pražských Holešovicích, což byla vlastně první družina. Anna Hlavatá – Pokorná se v období okupace zúčastnila odboje spolu se svým manželem MUDr. Hugem Pokorným.¹⁷ Odboj pro ti nacismu a její věznění je podrobně vyličen v životopise, který po její smrti na základě vzpomínek, záznamů a úryvků z dopisů sestavil její manžel Hugo Pokorný.¹⁸ Odbojovou činností a německým vězením prošla také Marie Drástová (1897–1970), jedna z učitelek *Pokusné diferencované školy měšťanské*, tzv. Komenia v Praze – Michli a spolu s Ladislavem Hanusem spoluautorka *Pracovní učebnice zeměpisu* pro pokusné školy. Za ilegální činnost byla zatčena 29. ledna 1943. Jako komunistka spolupracovala na rozmnožování a kolportaci ilegálního Rudého práva, přechovávala ve svém bytě uprchlíky z Německa, podporovala rodiny zatčených, židovské rodiny v terezínském ghettu a v době Heydrichiády ukrývala manžele Baxovy, bytné Julia Fučíka, na něž byl po jeho zatčení vydán zatykač. Spolu s ní bylo zatčeno dalších asi 15 učitelů, za jejichž komunistického vedoucího byl gestapem označen právě Drástové spolupracovník Ladislav Hanus. Marie Drástová pak pobyla dva a půl roku v koncentračním táboře Ravensbrücku- pobožce Neubrandenburk.¹⁹ Také osobnost Ladislava Hanuse je zařazena ve Slavíně. Ladislav Hanus (1890–1943) byl jedním z předních představitelů reformního školství v předválečném Československu, ředitel Komenia v Nuslích, autor zeměpisných testů a spoluautor učebnice zeměpisu pro pokusné školy. Život Ladislava Hanuse se předčasně uzavřel v průběhu druhé světové války.²⁰ V únoru 1943 byl za tuto svoji odbojovou činnost i s rodinou uvězněn. Po neslýchaném trýznění na Pankráci a při výsleších v Pečkově paláci byl uvězněn nejprve v Terezíně a posléze v Mathausenu, kde 25. května 1943 zemřel. Na osudy Ladislava Hanuse po válce vzpomínali jeho spolupracovníci a spoluvězni. Jedním ze sborníků, který byl věnován jeho osobě je i *Sborník Ladislava Hanuse*, který vyšel v roce 1948.²¹ I na zmíněných učitelích je možné demonstrovat, že oběti, které přinesli, určitě nebyly na podporu nastupující totality po roku 1948.

¹⁷Sháněli peníze pro rodiny emigrantů, zajišťovali byty pro ukrývající se ilegální pracovníky. Kromě peněžních podpor se Anna starala také o získávání šatstva, bot a prádla, o jídlo. V době Heydrichiády přišla na řadu podpora rodin popravených. Tak Anna pracovala až do 4. března 1943, kdy byla spolu s manželem zatčena gestapem. V Drážďanech byla odsouzena na osm let. Vězněna byla v Aichachu a Kolbermooru u Rosenheimu, na úpatí bavorských Alp. Na samém sklonku války byla převezena do rakouské věznice Lebnau – Laufen, kde se dočkala konečného osvobození.

¹⁸Životopis Anny Hlavaté-Pokorné. Její vlastní vzpomínky a záznamy i úryvky z dopisů sestavil a vzpomínkami přátel i vlastními doplnil její muž MUDr. Hugo Pokorný, strojopis 1964, strojopis uložený v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského v Praze, Slavín, i.č.: S 377/I-1.

¹⁹Životopis Marie Drástové, nedatovaný strojopis uložený v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského v Praze, Slavín, i.č.: S481 -11.

²⁰Hanus byl jako aktivní komunist na počátku války vybrán do skupiny těch, kteří měli odejet do Sovětského svazu. Hanus se však obával, že se nacisté budou mstít na jeho rodině a nabídku odmítl. Tím byl v podstatě určen jeho další osud. Od konce roku 1939 pracoval přímo v ústředí KSČ, podílel se především na vydávání ilegálního tisku, jako byla Tvorba nebo Rudé právo. Pomáhal také lidem pronásledovaným gestapem. Postaral se mimo jiné o ubytování Julia Fučíka u manželů Baxových.

²¹*Sborník Ladislava Hanuse*, Praha 1948.

Památník Hodonín (1939- 1950) a jeho vytváření

Důsledky obou totalit a klíčové události v dramatickém období 1939-1950 zasáhly na českém území část obyvatel, kteří byli označeni jako méněcenní nebo režimu nebezpeční; tito lidé byli režimem vyloučeni, omezeni na lidských právech a ztrátou občanských svobod. NPMK ve spolupráci s řadou odborníků dalších institucí se snaží zachytit jednotlivé etapy v rámci plánované expozice pro nově budovaný Památník Hodonín.²² Zásadní historickou kapitolou tohoto místa je období tzv. *cikánského tábora* v letech 1942–1943. Na základě známých rasových zákonů se stal tábor místem nuceného života moravských Romů pronásledovaných z rasových důvodů v rámci boje proti tzv. cikánskému zlořádu. Stejný sběrný tábor byl vytvořen v Letech u Písku v Protektorátu Čechy a Morava. Lidé umístění v táborech byli vytrženi ze svého prostředí a běžného tradičního života a museli žít v nevhodných podmínkách jako lidé tzv. nižší kategorie. Tábořem v Hodoníně prošlo takřka 1400 romských vězňů včetně žen, dětí i 34 novorozenců, kteří se v táboře narodili internovaným matkám. Hodonín byl ve většině případů (tak jako ostatně pro české cikány ve sběrném táboře v Letech u Písku) pouze zastávkou na jejich cestě do vyhlazovacího tábora v Osvětimi ke konečnému řešení.²³ Co se týče vzdělávání a výchovy v tzv. cikánském táboře, podle táborového řádu, publikovaného roku 1942 pod názvem *Lagerordnung für die Zigeunerlager Lety bei Pisek (Bohmen) und Hodonin bei Kunstadt (Mahren)*, měly být děti v táborech vedeny k poslušnosti a k obdennímu vyučování čtení a psaní. V prosinci 1942 dokonce sekční rada Letov z Generálního ředitelství neuniformované protektorátní policie nařizuje zemskému úřadu v Brně mj. vystavět sušárnu prádla a zřídit učebnu pro děti, s tím, že pro tyto účely přidělí GVNPP táboru dřevěný barák. V podmínkách nedostatku jídla i vody, kdy původně předpokládaná kapacita tábora nastavena na 200 osob v zimním období byla několikanásobně překročena, kdy se nezadržitelně šířila tyfová epidemie i další infekční choroby, lze oprávněně usuzovat, že ustanovení řádu i příkaz sekčního rady Letova zůstaly v této záležitosti jenom na papíře. Rovněž nikdo z letských ani hodonínských pamětníků se o nějaké výchově či vzdělávání ani v náznaku nezmiňoval.

Historie hodonínského tábora je však poznamenána nejen nacismem, jehož zřůdnost se odráží v osudech vězňů tzv. cikánského tábora, ale i komunismem, neboť po únoru 1948, v letech 1949-1950 se ve stejných dřevěných barácích, ve stejném prostoru oploceném týmž plotem odehrávala kapitola dějin s názvem „tábor nucené práce“. Účel táborů nucené práce, zřízených na základě zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce ze dne 25.10.1948, byl dle tehdejšího pojetí ...*“rázu výchovného, směřujícího k napravení osob pro činy, které nebyly podle platných právních předpisů sami o sobě trestně stíhatelné, ale podrývaly a ohrožovaly výstavbu lidově demokratického zřízení“*. Dobové materiály Ministerstva vnitra

²²Vybudováním památníku bylo NPMK pověřeno v roce 2012 na základě usnesení vlády ČR ze dne 2. března 2011, č. 158 o změně usnesení vlády ze dne 4. května 2009 č. 589 k úpravě pietních míst v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu.

²³Z Hodonína byly vypraveny celkem tři transporty. V prosinci 1942 byl vypraven transport do Osvětimi I. V srpnu 1943 a v lednu 1944 se jednalo o transporty do Osvětimi II-Březinky, a to na základě rozkazu Heinricha Himmlera z 16. 12. 1942.

dokonce udávaly, že: ..., *Není možné nahlížet na uvedené opatření sloužící k odstranění určité charakterové vady zařazené osoby cestou výchovnou jako na trest.*“ Tábor pro politické odpůrce byl od počátku koncipován jako tábor pro zvláštní potřebu. Vzhledem k nedostatečnému pracovnímu uplatnění vně tábora byl tábor určen převážně pro muže s menší pracovní schopností, kteří však měli být schopni vykonávat lehčí práce ve veřejných národních podnicích. Konečná kapacita tábora byla 250 osob. Výchovné působení hodonínského tábora zažili např. Viktor Viklický, Karel Alfons Mensdorf-Pouilly, Ing. Josef Walter, či řada bývalých vězňů, kteří přežili peklo v nacistických koncentračních táborech jako např. v Dachau či Mauthausenu. Tzv. „výchovná cesta nápravy“ byla v táboře realizována v podobě působení tzv. osvětového instruktora. Hlavním cílem autorů plánované expozice Památníku Hodonín je poukázat na metody totalitních režimů, které jsou si velmi podobné.²⁴

Po prozkoumání pramenné základny lze jen dodat, že množství bílých míst v historii totalit je stále dost. Cesta k jejich poznání však vede přes náročný pramenný výzkum, nikoliv přes teze vynášené od stolu. *NPMK* jako paměťová instituce pro oblast dějin školství, učitelstva a vzdělanosti nabízí všem badatelům široké možnosti, které jsou potřebné pro základní výzkum. Pro demokracii může být velkou útěchou, že se najdou v každé době odvážní lidé, kteří proti totalitárním ideologiím bojují, byť i za cenu ztráty života či svobody nebo cti, jako například řada pedagogů, vychovatelů, zejména Přemysl Pitter, jehož 120. výročí narození si veřejnost v červnu 2015 připomněla. Uvědomujeme si čím dál více, že i dnes musíme mít odvahu psát o některých tématech otevřeně. Měli bychom se mít na pozoru před novými demagogy a tzv. objeviteli „nových historických senzací“.

Literatura a prameny:

ČONDL, K. - PASÁK, T. (eds.): *Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939-1945*: In: *Sborník studií a vzpomínek*. Praha: Práce 1978, 357 s.

PADEVĚT, J. *Krvavé finále. Jaro 1945 v českých zemích*. Praha: Academia, 2015.

Sborník Ladislava Hanuse. 1890 – 1943. (K pátému výročí jeho mučednické smrti). Praha 1948. ISBN: 978-80-200-2464-0

Životopis Anny Hlavaté-Pokorné. Její vlastní vzpomínky a záznamy i úryvky z dopisů sestavil a vzpomínkami přátel i vlastními doplnil její muž MUDr. Hugo Pokorný. Strojopis z r. 1964 uložený v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského v Praze, Slavín, i.č.: S 377/I-.

²⁴Zde si však klademe otázku, zda aktuální pozornost věnovaná Hodonínu – místu, kde „proběhly dějiny obou totalit“ - není motivovaná jen jistou politickou módností tématu romského holocaustu spíše než skutečným zájmem o objasnění této tragické etapy našich dějin, zejména ve světle skutečnosti, že další pamětová místa v českých zemích, kde následky totalitárního systému - fašismu byly, dá-li se to tak vůbec posuzovat, co do počtu obětí ještě zruďnější. O těchto místech se například zmiňuje Jiří Padevět ve své nové knize *Krvavé finále. Jaro 1945 v českých zemích* (Praha 2015).

Životopis Marie Drástové, nedatovaný strojopis uložený v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského v Praze, Slavín, i.č.: S481-11.

Obrazová příloha: 1-5

Humanista Přemysl Pitter na zahradě lékařského domu v Ládvi se zachráněnými židovskými dětmi z koncentračních táborů. Květen 1945.

JUNEK, Václav: školní obraz *Únor 1948 - (Dělnictvo na stráž)*;
Státní nakladatelství učebnic, závod Komenium v Praze, vydáno v 1. pol. 20. století.

DUDNIK, Stěpan: školní obraz: *Výstřel z Aurory*;
Státní pedagogické nakladatelství, Moskva, vydáno v roce 1949.

Anonym: školní obraz: *Pravidla chování*;
Státní pedagogické nakladatelství Praha, vydáno v roce 1952.

DVOŘÁKOVÁ Růžena: školní obraz: *Pionýři píší dopis prezidentu Klementu Gottwaldovi*;
Státní pedagogické nakladatelství Praha, vydáno v roce 1952.